

בירור מקיף ויסודי על הנחת תפילין בחול המועד

(מאמר יב)

הפולמוס השלישי [ד] הד לפולמוס רמ"ע מפאנו נמצא בכתבי תלמידיו: רבי חנניה ממונציליסי ורבי אהרן ברכיה ממודינא מח"ס 'מעבר יבק'.

על ר' חנניה ועל קשרו האמיץ עם רבו רמ"ע מפאנו, מתוך תשובתו המתפרסמת כאן לראשונה / מעלה דעה מהפכנית כדי לפשר בין שני המחנות / דעה המקורית של ר' אהרן ברכיה הנותנת מקור ושורש לשתי הדעות

ביריעות הקודמות ראינו שרמ"ע ותלמידיו קנאו את קנאת הזוהר, ויצאו חוצץ נגד אלו המחייבים להניח תפילין בחוה"מ, לעומתם מצאנו דעה הפוכה, מתלמיד מובהק נוסף של הרמ"ע, והמדובר ברבי חנניה ב"ר חנניה ממונציליסי¹, תלמיד-חכם מובהק, שהשאיר תכריך שלם של תשובות, המופנות לרבני המדינה, עובדה המוכיחה את מעמדו הרם. אחת מתשובותיו סובבת והולכת סביב פולמוס התפילין, מכותלי תשובה זו ניכרת שאדמת איטליה בערה סביבות שאלה זו.

לעת-עתה לא עלה בידי לעמוד על תולדות חייו. אעלה את המועט שמצאתי עליו: הרב חננאל ניפי מוסר שהיה נקרא 'חסיד'², המעיד על פרישותו וצדקותו. עשרות תשובות בהלכה וקבלה ארוכות וקצרות נותרו ממנו, וטרם פורסמו³; גם בניו אחריו ישבו על מדין, וגם הם השאירו יבול עשיר של תשובות המחכים לגואל⁴.

בשנת שע"ו נסמך ר' חנניה בתואר 'חבר' מאת רבי נתנאל טרבוט, מענקי המדינה. 'טופס החברות' נמצא בקובץ 'בת רבים' (כתב-יד) מאת ר' אברהם יגל גאליקו ממונציליסי⁵.

¹ בחיבורו 'פרק שירה', מנטובה תכ"א, מצטט מכתבי רבו הרמ"ע, כשהוא מתארו כמורי ורבי, לדוגמא: דף י ע"א, כט ע"א: "סדר העבודה שתיקן הרב הגדול מורי הרמ"ע זצ"ל"; ובתשובה זו המתפרסמת כאן לראשונה הוא חותם: "צעיר התלמידים ותלמיד תלמידי גברא רבא הגאון בוצינא קדישא ה"ה מרנא ורבנא הגאון הרמ"ע זצוק"ל שיחיד בדורו היה ומופלג בחכמה וחסידות".

² תולדות גדולי ישראל, עמ' 111.

³ תכריך שלם מכת"י ספון בספרייה הלאומית, מחלקת כת"י מספר 617. נוסף לתכריך זה, ישנן תשובות נוספות ממנו, מפוזרות בחיבורים שונים.

⁴ כמו כן נמצאות תשובות רבות משני בניו: ר' גמליאל ור' פלטיה.

⁵ פורסם לראשונה בדיסרטציה Texts and studies in Italian Jewish history during the sixteenth and seventeenth centuries / ... by Gerald green, J.T.S 1974, P.81.

אציין רק שבקובץ 'בית אהרן וישראל' שנה כ גיליון ג (קיצו) [שבט תשס"ה] פורסמו הגהותיו של ר' נתנאל על ספר הטורים, ואילו סי' לא באו"ח נותר ללא תוספת!

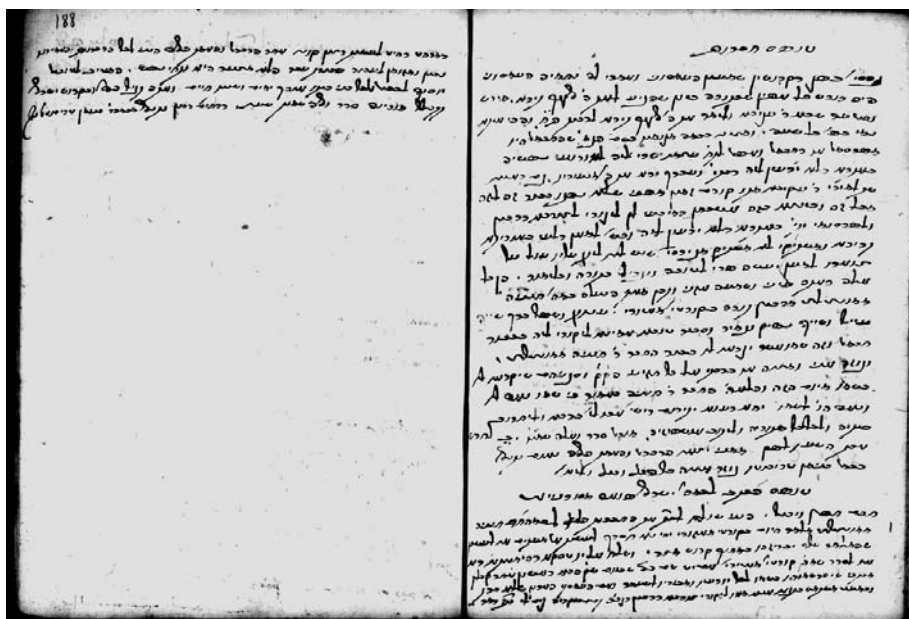
וזה לשון התעודה הנדירה:

גרסינן בפ"ק דקדושין [נז ע"א]: שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא' פירש וכו' עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלקיך לרבות ת"ח. והכי איתא נמי בפרק כל שעה. ומצינו בכמה מקומות בשם הגמ' שהחכמים היו מפרסמים את החכמים, ואפילו לת"ח עצמו שרי ליה לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעין ליה [נדרים סב ע"א]. גם ראינו שתלמידי ר' עקיבא מתו קודם זמנם מפני שלא נהגו כבוד זה לזה [יבמות סב ע"ב]. מכל זה וכיוצא בזה אשכחן דמביעי לן ליקורי לצורבא דרבנן ולפרסומי יתיה באתרא דלא ידעין ליה, וכ"ש למן דלעי באורייתא תדירא ומשתיקי לא משתיק מגירסיה, שיש לנו ליתן עליו עול על צווארו למען ישעה פרי לטובה ויגדיל בתורה ובלימוד.

הן כל אלה ראתה עיני ושמעה אזני ותבן מאת הנעלה כמ"ה חנניה ממונציליצי מרביץ תורה בקורטי מאיורי, ענוותן ושפל ברך שייף עייל שייף נפיק וגמיר וסביר טובא, אמניא ליקורי ליה בכבוד חכמים, וזה שמו אשר יקראו לו כבוד החבר ר' חנניה ממונציליצי.

וגזור אני ומצווה את ברכתי את כל חזני הק"ק וסגניהם שיקראו לו בשמו מיום הזה והלאה החבר ר' חנניה כאמור, כי שמו נאה לו ונאה הוא לשמו. יהא רעוא דתירום רישיה אכוליה כרכא [ראה יומא נג ע"ב] וליחרוב ביתיה ולבלבל פתוריה וליתוב אושפיזיה [מוע"ק דף ט ע"ב].

מודינה, סדר 'ואלה שמות' יב לחודש טבת שע"ו. ממני יצאו הדברים והאמת האלה, נאם נתנאל בכמ' בנימין טרבוטו גזור ומצוה כל הנ"ל וכנ"ל, ולי"א.



טופס חברות' שרשם רבי נתנאל טרבוט עבור רבי חנניה ממונציליסי טופס הכתב [נמסר] לכמ"ה ישראל פואה מסורניי, כתב-יד גינצבורג 129 (דף 1087)

זכה לכמה דורות בנים ונכדים רבנים יושבים על-מדין⁶. נותר חיבור אחד הימנו: והוא אוסף של כמה ביאורים לפרק שירה, נדפס בחייו במנטובה בשנת שכ"א.

בדחילו ורחימו מזכיר את רבו רמ"ע מפאנו. לדוגמא: בהסבר על חשיבותו של 'שיר של פגעים' הוא מזכיר: "ובכל ראיתי חובה לעצמי להזכיר פשט יפה אף נעים מהגאון מרנא ורבנא הרמ"ע זצוק"ל על הפסוק 'תמים תהיה'..."⁷. במאמר ארוך לביאור מזמור של נפילת אפים הוא מציין: "אח"כ מצאתי סיוע גדול לדברי ממה שכתב מורי הגאון הרמ"ע ז"ל בסי' יונת אלם שלו..."⁸. לגבי המקובלים שהתחילו לומר 'הלל' בליל פסח אחרי תפילת ערבית, מוסיף: "והכי נמי זכור אני שהיה מנהג מורי הרב הרמ"ע זצ"ל"י⁹. כן ערך פלפול גדול בדברי רמ"ע מפאנו שגם בזה"ז אליהו הנביא מקריב תמידין בכל יום"¹⁰. מתוך חביבותו למאמר מסוים של רמ"ע, בו הוא מבאר את משמעותה של סעודתו של לויתן, הוא מעתיקו לצורך זיכוי הרבים: "ועל אודותיה ועל דבריה של הסעודה הזאת, ראיתי להעתיק פה מ"ש בזה

⁶ בניו: ר' גמליאל (שהגיה את ספר אביו, והוסיף לו קטעי-ביאור רבים) ור' פלטיה היו מו"ץ בפירארה. בנו ר' פנחס ברוך ירש את כסא אביו במונצליסי, ר' יהודה רפאל ב"ר פנחס ברוך היה מו"ץ בפירנצי, תולדות גדולי ישראל, שם.

ר' אביעד שר שלום באזילה רבה של מנטובה [ת"מ-תק"ד] חיבר חיבור-פולמוס בשבח חכמת הנסתר ובגנות הפילוסופיה. בפרק כב מבקר הוא קשות דברי מחבר אלמוני שביאר את ספר 'בחינת עולם' ובראש חיבורו, יצא ה'אלמוני' נגד לימוד תורת הקבלה, בנימוק שהרי רוב הלומדים ממילא אינם מסוגלים לרדת לעומקה, לכן מוטב שישקדו על הבנת ספרי הרמב"ם ובכך יימצאו משתכרים. ב'שיר-פתיחה' קטן מזכיר המחבר האלמוני 'גערת חכם' שמחזקת את עמדתו על-אף דיבת רבים; וכלשון ר' אביעד: 'שיר אחד, שאומר בו מחברו שהתינוקות עוסקים בקבלה, וכן עמי הארץ שאינם יודעים דין אמה העבריה, ועוד שיקרא הזוהר מי שלא נזהר מנבלות הפה'. ר' אביעד משלמו מנה אחת אפים, ומגלה את ערוותו: המחבר ביקש תואנה כדי לפרסם השיר ההוא המזוהם בעולם, אחרי שבמצות רבני עירנו שבזמן ההוא שרפו את חיבורו, וכפי מה שסופר לי אבד שמו מן הארץ, ומחבר השיר היה לץ וקל דעת שלא האמין כלל בקבלה: 'והיה מורה לאחרים שלא חבירו רשבי"א אלא שספר מזוייף הוא. ובשביל דעותיו אלה שנאוהו המורים והיושבים על מדים בעיר הזאת". בהמשך מגלה ר' אביעד את הלוח המסתיר את כוונת מחבר 'השיר': "ויוודע אני נגד מי ועל מה נעשה השיר ההוא, ובעל ריבו [=המצדד בלימוד קבלה] היה משכיל אחד מבני עירנו, זקן ומלומדי הישיבה, וחיידושו בחכמת האמת נדפסו בפירוש פרקי שירה להר"ר מונצילסו, הנקרא מספרים תהלות ה' ושפתי רננות, נדפס בעיר מנטובה. אבל גם שנאתו גם קנאתו כבר אבדה..." אמונת חכמים, פאדובה תפ"ט, דף לא ע"א. מסופקני האם הכוונה לר' גמליאל, או למגיה עלום-השם לספר.

כדי להבין פשר הדברים, נצטרך להסיר את הלוח מעל כמה עובדות מוסתרות ועלומות. המדובר בשירו של המשורר הגדול יעקב פרנאנסיש 'אשרי הגוי בחר לו יה' נגד לימוד קבלה, כיוון שביקש לתקן את המעוות בתחום זה. הוא החליט להדפיס קונטרס בעניין זה. אמר ועשה, בשנת ת"כ לערך, לפי 'פקודת וועד-מנטובה' נאסרה קריאתו, וכנראה הושמדה כמעט כל המהדורה. והנה בשנת תס"ד יצא לאור ספר נגד לימוד תורת הנסתר בשם 'עץ הדעת'. המחבר היה ר' שמשון מורפורגו, אלא שהעלים את שמו. הספר כתוב בצורת פירוש ל'בחינת עולם' מאת ידעיה הפניני ושייך איפוא לחיבורים של הראציונאליזם היהודי. המחבר טוען שרוב הלומדים אינם מסוגלים לרדת לעומקה של תורת הסוד, ומצטרף לדבריו את השיר של פראנסיש 'גערת חכם' שמחזקת את עמדתו, ובכך הפר את החרם על הפצתו, ראה: פנינה נווה, כל שירי יעקב פראנסיש, ירושלים תשכ"ט, עמ' 91-95.

על מעשה זה התקיף אותו ר' אביעד: למרות שלא הזכיר את שמו של פראנסיש, הרי עבר על גזירת חכמים; ועוד, שכל ספרו פסול לפי שישאל אינם זקוקים לפילוסופיה כדי להיות יהודים נאמנים. וכאן בא ר' אביעד ומגלה שכוונת פראנסיש הייתה נגד 'בעל ריבו' המגיה לפרק שירה!

⁷ פרקי שירה, מנטובה תכ"א, דף טז ע"ב.

⁸ שם, דף כא ע"א.

⁹ שם, דף ל ע"א.

¹⁰ שם, דף נא.



פרשת ויחי תשע"ח

הרב האלקי הגאון הרמ"ע ז"ל לפי שאינו נמצא רק אצל יחידי סגולה, כי לא נתפרסם עדיין בעט ברזל ועופרת, ונכון לבי בטוח שיהיו הדברים ערבים על שומעיהם¹¹.

גם ספרי הרמ"ק היו שגורים בפיו, כפי שהם מפוזרים לאורך כל החיבור¹², ורגליים לדבר שקיבל זאת מרבו המובהק רמ"ע.

*

כתב-יד ירושלים B 28 617 הוא אוסף ענק של תשובות איטלקיות, רובן מאת ר' חנניה ובנו ר' גמליאל. תשובה אחת, ארוכה מני ים של האב מעלה חידוש מהפכני, ברצונו לפשר בין הניצים, ומעלה שיש הבדל בין פסח לסוכות לגבי הגדרת שם 'חג', ולכן בפסח שלא מוגדר כחג יש להניח תפילין, ואילו בחוה"מ סוכות שמוגדר כ'חג' – אין להניח. ונימוקו לכך הוא שהמונח 'חג' בתורה מצאנו אך ורק בחול המועד סוכות, לאור זאת יובן למה בסוכות ישנו מעלה יתירה של חילוקי הקרבנות.

ונרחיב את הדיבור להוכיח זאת: פרשת המועדות מופיע בפרשת אמור ובפרשת פנחס. לגבי פסח הנוסח בפרשת אמור הוא (כג, ו): ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה', שבעת ימים מצות תאכלו. ואילו לגבי סוכות (כג, לד): בחמשה עשר יום לחדש השביעי חג הסוכות שבעת ימים. אותו הבדל נמצא בחומש במדבר בפרשת פנחס: לגבי החיוב בפסח כתוב (במדבר כח, יז): ובחמשה עשר יום לחדש הזה – חג; שבעת ימים מצות יאכל. ואילו לגבי סוכות (כט, יב): ובחמשה יום לחדש השביעי מקרא קדש יהיה לכם – כל מלאכת עבדה לא תעשו ו**חגתם חג לה' שבעת ימים**.

הבחנה זו נמצאת גם בחיוב לינה, כפי שמדויק בלשון המקרא: בפרשת ראה נמצאת חיוב הלינה, לגבי פסח, אין ישראל חייבים לשהות במקום הנבחר אלא ביום הראשון (דברים טז, ו-ז): כי אם אל המקום אשר יבחר ה', שם תזבח את הפסח: בערב, כבוא השמש – מועד צאתך ממצרים. ובשלת ואכלת במקום, אשר יבחר ה' אלהיך בו; **ופנית בבקר והלכת לאהלך**. לעומת זאת בסוכות מפורש שעליהם לשהות של שבעת ימי החג בעיר הקודש: (שם, טו): **שבעת ימים תחוג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה'**.

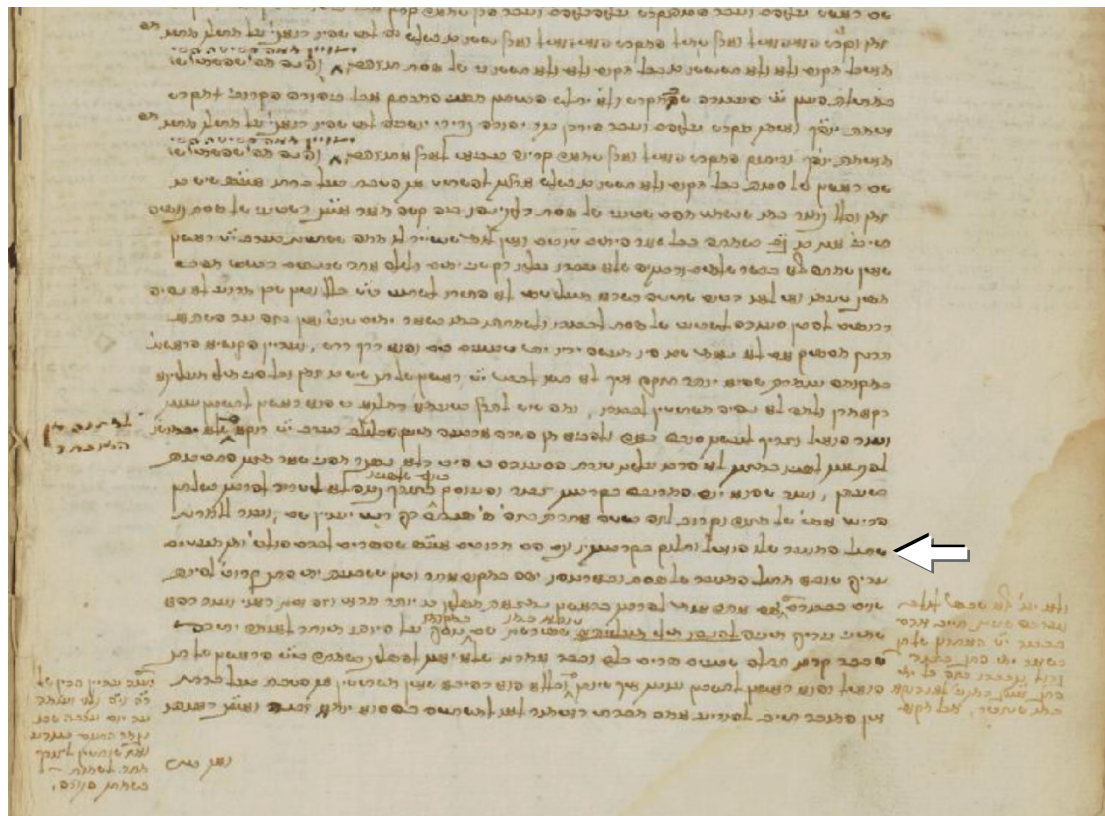
האמת היא שאסמכתא לשיטה מחודשת זו נמצאת כבר בכתבי רבו – הלא הוא רבי מנחם עזריה מפאנו, כפי שמצביע ר' חנניה בתשובה:

במאמרו שבתות ה' הבדיל רמ"ע בין דרגת קדושת חג הסוכות לחג המצות בכך שסוכות עדיף טפי, וז"ל: "בזוהר פ' פנחס... ללמדנו שחול המועד שלו הואיל וחלוק בקרבנותיו, וגם המה מרובים אע"פ שהפרים לבד הולכים ומתמעטים, עדיף טובא מחול המועד שלפסח ובארנוהו יפה במקום אחר"¹³.

¹¹ שם, דף נח ע"א. ועיין עוד: קמה ע"א בהגה, קנ ע"א, קנב ע"ב

¹² לדוגמא: דף קכ ע"א, קכג ע"א, ועוד.

¹³ מאמר שבתות ה', לבוב תרכ"ג, חלק א, דף ז ע"א



כתב ידו של רמ"ע מפאנו: חול המועד של סוכות עדיף טובא מחוה"מ של פסח
(כתי' אוניברסיטת קולומביה-ניו יורק 466)

ה'מקום האחר' הוא במאמר אחר שלו, במאמר 'חקור דין', שם הבדיל בין קדושת חוה"מ של סוכות לעומת של פסח: "שמעום חכמים מל: כי אין חג המצות נקרא חג בשלוח"¹⁴, אלא י"ט ראשון ושביעי ממנו בלבד. ובדברי הימים כתיב 'חג המצות שבעת ימים בחזקיהו וביאשיהו על שם שמחת הקהל לא זולת'¹⁵. אמנם בחג הסוכות בפירוש אמרה תורה 'חג לה' שבעת ימים' ואין שמיני עצרת נקרא חג בכל התורה כולה ולא בדברי קבלה. וזה מעלתו [היתירה של 'חג'] שכולם חוגגים וסובבים על נקודת המרכז שהוא מקומו, והרמז בו על השלמתם והשגת תכליתם של כל יעודי התורה והנביאים בשמים ממעל..."¹⁶.

¹⁴ היינו מלשון המשכה לכל ימי החג, אלא נמשך ליום האחרון בלבד.

¹⁵ כוונתו שבסוף ספר דברי הימים מתואר חג הפסח שעשו בימי יאשיהו, ובין השאר מתואר: ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים. מיישב רמ"ע שכוונת המקרא הוא לא לעצם החג, אלא השמחה נמשכה שבעת ימים.

¹⁶ עשרה מאמרות, וינציאה שני"ז, מאמר חקור דין, ח"ב פרק כז דף כג ע"א.

תשובת רבי רבי חנניה ב"ר חנניה ממונצליס¹⁷

שלו' רב לכלהו רבנן ותלמידיהון דאפליגו אהדדי בענין הנחת תפילין בח"ה. מר אמר דמניחין משום שאין בו איסור מלאכה ואינו בכלל אות דשבתות וימים טובים, ועוד [מאריך בהפניות לראיות של הבבלי וירושלמי במו"ק. וירושלמי שר' יוחנן הניח תפילין בפסח] ומר אמר דאין מניחין משום דסבירא להו דחש"מ בכלל אות די"ט נמי הוא... וההיא דר"י לאו דווקא בפסח ממש מנח להו אלא לאחר פסח באיזה יום שהיה נראה לו חס כדי שלא יזיק לראשו כ"כ. ועוד סברות רבות ופלפולים רבים לכל הני רבוותא ולעולם לשם שמים נתכוונו להעמיד ההלכה על בוריה אחר שנתעלמה מהם לסיבת אורך הגלות ודברי הצרות. והגם כי צעיר אני לימים, אמרתי להטיל שלום בין הני רבוותא, יען כי מדומה לי שכל א' וא' מהם על פי הראיה היו מעידים ואלו ואלו דברי אלקי חיים.

ישמע חכם ויוסף לקח, כי יש לחלק בין חוה"מ של פסח לח"ה של סוכות. שחוה"מ של סוכות נראה שעדיף משל פסח. משום שכל שבעת ימי סוכות אקרו חג בתורה. שכן בפרשת המועדות שבתורת כהנים כתי' 'חג הסוכות שבעת ימים לה' '. ועוד כתיב לקמיה 'באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' שבעת ימים'. ועוד כתיב התם לקמיה 'וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים'. ואילו גבי פסח לא כתב רחמנא 'חג שבעת ימים' אלא 'ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' ויש בו אתנחתא שהוא טעם מפסיק, ובתר הכי כתיב שבעת ימים מצות תאכלו. ואילו 'חג' בכולהו שבעה לא קאמר רחמנא כמו שאומר בסוכות. ובפי' הקרבנות דפנחס נמי כתיב גבי סוכות 'וחגותם אותו חג שבעת ימים', ואילו גבי פסח לא קאמר אלא כדלעיל בתורת כהנים. ודוק ותשכח כי האי טעמא נמי בכלהו פרשיות המועדות בסדר משפטים ובכי תשא ובראה.

וכי תימא נדרוש סמוכים, לא יתכן, שהרי במקום שהוא עיקר מצות הפסח דהיינו בפרשת החדש הזה לכם, איכא הפסקה יתירא ובפי' לא אקרי חג אלא יום ראשון ויום שביעי בלבד [...]. ואילו חג שבעה לא קאמר. ולקמיה בפי' קדש כתיב 'שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה' ', הנה שבפי' פסח לא אקרי חג אלא יום ראשון ושביעי בלבד.

וכה"ג נמי דקדק מורי הגדול הרמ"ע זצוק"ל במאמר חקור דין ב פי' כז והגם שלדרשה אחרת אצטריכא ליה.

עוד ראוי לדקדק מה שדקדק בזה החכם בעל העקדה שער עו פי"ז בענין חג הסוכות: ז"ל והוא שלא מצאנו בשום מקום כל שבעת ימי חג המצות שהם חג לה' כמו שאמר על שבעת ימי חג הסוכות [...] עכ"ל.

¹⁷ התשובה ארוכה מאוד. מחולקת לכעשרה סעיפים. מפאת האריכות העתקתי רק את החידוש שבה, ודלגתי על המו"מ בתלמודים בבלי וירושלמי.



משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת ויחי תשע"ח

והמשכיל יבין לפי דרכנו כי באותם הימים שנתקדשו לה' אין צריך לעטר אותם בתפילין שהרי כבר נתקדשו לה' והם בכלל הימים העליונים כמו שכתבתי במאמר הימים אשר לי¹⁸, ועליהם אמרו במדרש הנעלם [ומעתיק את לשונו] ואין ראוי אז להניח תפילין שלא נהיה כמכחישים בנפש יתירה ח"ו [...] { ואין להקשות משמיני עצרת שלא נקרא בשם חג בתורה, שהרי שם קדושה מעלייא אתקרי עליה דהיינו שבתון, ואתקש נמי ליום הראשון דאקרי חג... }

עוד ראוי לשים לב שצוותה התורה לשמוח בכל הז' הימים דסוכות ולא צותה כן בשבעת ימי הפסח. ולא עוד, אלא שבח"ה סוכות איכא לולב בבה"כ בשעת התפלה, מה שא"כ בשל פסח. ולולב נמי חשיב אות, משום שבו תלה הכתוב עיקר השמחה, כמו שנדרש בזהר פ' ויחי דף רכ ע"ב יעויין שם כי המאמר ארוך. כיוצא בזה נמי דרשוהו רז"ל בתורת כהנים על הפסוק ושמחתם הנו' ומשום הכי הוכרח ריב"ז לתקן שיהיה לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש. והחכם בעל הלבושים כתב בסי' תרנא סעי' ז' שכל מה שבא ברמז התפילין בפרט בטעמי סודי המצוות על פי הקבלה בא הכל רמז ומבואר בסוד הלולב ומיניו ככל מה שבא בסוד התפילין כידוע ליודעי חן עכ"ל. ומצאתי סמך לזה בזהר פ' ויחי במאמר הנ"ל שמוכח התם שעיקר השמחה היא בלולב ומיניו, ולקמיה דף רכא ע"א מוכח שהלולב הוא החותם העליון, וז"ל זכאין אינון ישראל דידעין אורחי דמלכא קדישא וכו' ביומא דא שאלקי ישראל בסימנים מגו מלכא בגין דאינון נצחין דינם. ומאי סימנים, אינון סימני מהימנותא חותמא דמלכא עלאה עכ"ל. הנה לנו בפ"י שד' מינין שבלולב נקראו בשם חותמא של הקב"ה, והן הן אות. ולכן נלע"ד שיש להניח תפילין בח"ה של פסח אבל לא בח"ה של סוכות.

בסעיף הבא מעלה שפסקו זה לא יוסתר מאזהרת מדרש הנעלם, מכך שהאיסור נובע משנים, מה'אות' ומחויב שמחה, ודווקא בחו"ה סוכות קיימים שני התנאים, ומביא אסמכתאות על כך בדרך הסוד. ומאריך להסביר שביאור ה'אות' תואם לשם ה'.

עוד בזה רב גובריה דסוכות, שבכל יום שלו הוא חלוק בקרבנות, משא"כ בשל פסח, ולכן מן הדין הוא שבכל יום יהיה חשוב יו"ט בפני עצמו. וכי האי גוונא יהיב טעמא מהר"י סג"ל ז"ל והוכיחם בעל הלבושים על מה שנוהגים ק"ק אשכנזים יצ"ו להזכיר את יום חג בברכת הפטרה בשבת ח"ה של סוכות ולא בשל פסח. וזה ג"כ סימנא הוא, ואם אין ישראל נביאים בני נביאים הם, ואל תבוז כי זקנך אמך.

בסעיף הבא מקשה ר' חנניה על הנחתו מכמה פסוקים בני"ך בהם ימי הפסח מכונה כ'חג', ועל כך מיישב: "ולא קשה לי ולא מידי, משום שעל כל הני קראי יש לנו דברים בגו, דכלהו הוראת שעה נינהו ואין ללמוד מהם" [והולך ומסביר את יישובו זה] ועוד הרי כלל לנו חכמינו: 'דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן'. וממשיך בחיזוק נוסף:

¹⁸ פרק שירה, עם פירושו של ר' חנניה ממונציליסי, מנטובה תכ"א, דפים כג ע"ב-ל ע"א.



משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת ויחי תשע"ח

עוד טעם אחר נאה ומתקבל, תא חזי שעיקר מצות תפילין בפרשיות הפסח היא כתובה בתורה, היינו קדש ו-והיה כי יביאך בעניינו של פסח הם כתובים ובראשון דחוה"מ פסח קרינן להו ונוכל לתת גם בזה טעם לעובדא דר' יוחנן, משום הכי מצער נפשיה ומנח להו בפסחא, דהיינו כפי דרכנו ביום ראשון של ח"ה, כדי שיהא נאה דורש ונאה מקיים ולא יהיה מעיד עדות שקר בעצמו ח"ו. ועיין בזה כי עיקר גדול הוא דמעשה רב הלכה היא בכל מקום ודברי גדול הוא זה באמת שאם כדברי האוסרים להניח בח"ה מה סברא היא לאמר שר' יוחנן היה מחזר אחר יום א' שיהיה חס והרי ביומי ניסן מחמם כ"כ השמש והלא היה טוב לו להניח אותן באמצע תקופת תמוז שאז האויר חם ביותר [...]. אלא וודאי כדאמרן. ור"י משום דמצטער היה, ביום א' בשנה סגי ליה, דאיהו נמי דרש בפק קמא דחגיגה 'כל העוסק בתורה אפילו יום א' בשנה מע"ה כאילו עסק כל השנה כולה, שנאמר ואותי יום יום ידרשון'.

בסעיף הבא מאריך מאוד בשינויי הגרסאות של הנהגת ר' יוחנן ב'ירושלמי', בפרט שישנם כמה מאמרי חז"ל שר' יוחנן הניחם בתדירות. ר' חנניה דוחה את הגרסאות האחרות, בפרט ש'מרנא ורבנא הרמ"ע זצוק"ל גרסה, ומיישב אותה בכמה אנפין, בין-השאר, שמא מדובר לעת זקנותו. בסעיף הבא מעלה רק חנניה שר' יוחנן היה תלמידו של רשב"י, כדאשכחן בכמה דוכתי בגמרא אמר ר"י משום רשב"י, והלך לפי סברתו שהאיסור הוא דייקא בסוכות.

בסעיף הבא נחית לסוגיה של גדרו של איסור מלאכה בחוה"מ האם הוא מה"ת או מדרבנן, שכידוע נחלקו בו קמאי דקמאי. ומעלה סברא שאפשר לחלק בין פסח שהוא רק מדרבנן לבין סוכות שהוא מה"ת.

בסעיף הבא מביא אסמכתא מדברי הזהר לרמתו של קדושת חוה"מ:

עוד שבתי וראיתי בס' הזהר פ' תצוה דף קפב ע"ב הפרש גדול יש בין ח"ה של פסח לח"ה של סוכות, וז"ל: את חג המצות תשמור, האי איהו אחר דאקרי שמור ... בשעתה דאצטריך עכ"ל. הנה לפנינו בפ"י כפי הקבלה האמיתית מהזהר יתר שאת ועילוי גדול בקדושה יש לימי ח"ה של סוכות יותר משל פסח, עד שאמרו שאלו בעולם העליון ואלו בעולם התחתון. כי היושב בצל סוכה הוא שרוי באותן הימים העליונים אשר בעולם העליון, מה שאין כן בפסח. ועוד שיש בידינו אז חותמא דמלכא עילאה דהיינו ד' מינין שבלולב כדלעיל, מה שאין כן בפסח. ומה שאמר שזה בעולם העליון וזה בעולם התחתון. נלע"ד לפרש ע"ד שפי' החכם בע"ס ראשית חכמה מאמר אחר כיוצא בזה. שהביא בפ' י"ו משער הקדושה, וז"ל והוא סוד מה שפירשו בתיקונים והזהר שהקב"ה מניח תפילין, דהיינו שהת"ת מתעטרת באורות העליונים. ואילו לא חטא אדם הראשון או לא חטאו ישראל בעגל היו מורכבים [?] המלאכים והיו זוכים לתפילין של אור. אמנם אחר החטא לא זכו ישראל אלא לתפילין של עור, דהיינו צמצום אורות העליונים בעולם מטטרון שהוא סוד הגלות ביומי דחול ובו תפילין של עור כדפי' רשב"י ע"ה (בזהר שה"ש וגם בפ' ואתחנן דף רסה) כי על התפילין נאמר 'ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם'.



וע"ד זה אני אומר בנ"ד שבימי ח"ה של סוכות ששורה עלינו הנשמה יתירה מאותם הימים העליונים שבעולם העליון שהוא כולו אור דהיינו תפילין דמארי עלמא, ויש לנו אות מלולב בידנו כנ"ל, אין ראוי להניח עלינו תפילין של עור, ודייק אנמי [??] מה שדקדק במאמר הנ"ל שבפסח 'מצת' כתיב חסר ו', ובסוכות מלא בוא"ו, והדבר ידוע אות וא"ו מרמז אל הת"ת, כלומר ששורה אז עלינו האורה מניצוצי האור העליון שמתעטר בו הת"ת. אמנם בח"ה של פסח שהוא בעולם התחתון, דהיינו עולם מטטרון, אז ראוי לנו להניח תפילין של עור, אך ראוי להסירם בשעת מוסף כדאמרן.

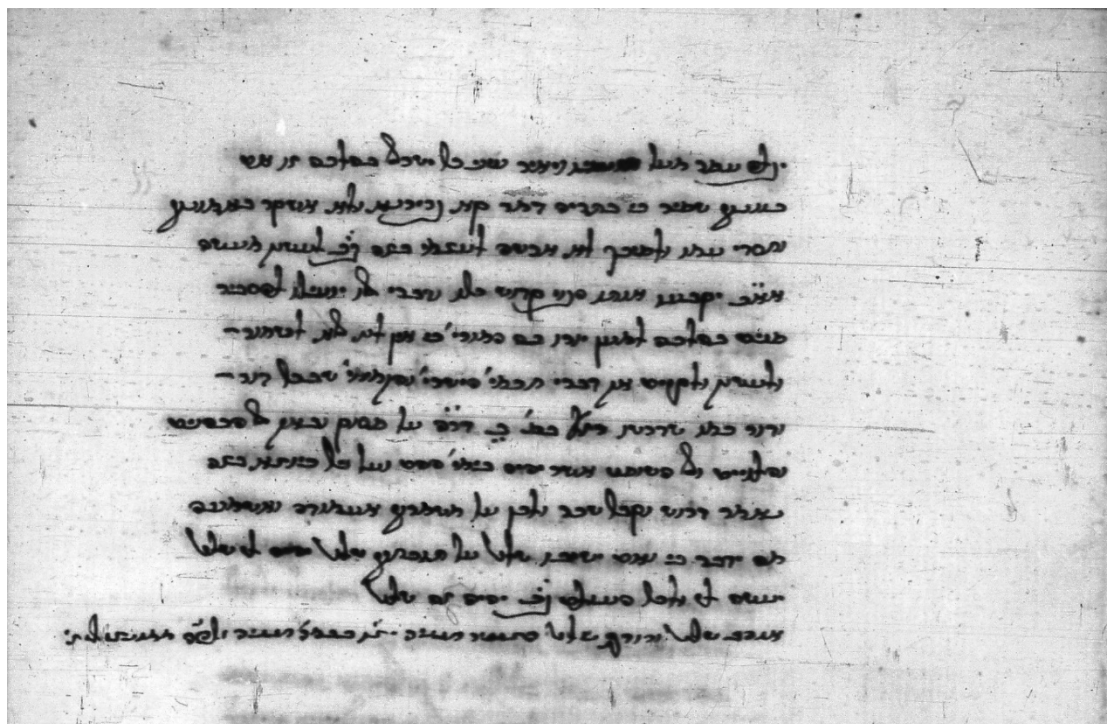
ראייה נוספת למעלתו של סוכות, משום שבחוה"מ שבו גומרים את הלל.

לקראת סיומו מעלה ר' חנניה סברא ליישב את התמיה המפורסמת, הא"ך נפלה מחלוקת בהנהגה שחוזרת על עצמה פעמיים בשנה?! אלא שמקדמת דנא הניחום רק בפסח, ואילו בסוכות לא, ברם, מקושי השיעבוד שכחו לא זכרו בבירור, ויצאו מבולבלים, ומסיים:

ועכשיו אנכי פירשתי לפי קוצר שכלי, ואם טוב בעיני ה' שכוונתי היטב ויסכימו על ידי חכמי ישראל טוב ומוטב, ואודה את ה' בגל לבי שזיכני והאיר עיני לקיים בישראל מצות תפילין כהלכתה כי רבה היא שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה [...], ואם אין, כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה, כי כל מה שאמרתי הוא לעניין הלכה ולא לעניין מעשה ח"ו, שהלא איני אלא צעיר התלמידים ותלמיד תלמידי גברא רבא הגאון בוצינא קדישא ה"ה מרנא ורבנא הגאון הרמ"ע זצוק"ל שיחיד בדורו היה ומופלג בחכמה וחסידות, וחזינא ליה למר שלא היה מניח להו בשום ח"ה כלל, ומי יגלה עפר מעל עיניו ויאיר עיני כל ישראל בהלכה זו. אם כוונתי שפיר כי בתריה דמר קא גרירנא ולא אשקר באמונתי וחסדי עמו. ולפיכך לא ארשה לעצמי [?] ג"כ לעשות מעשה, אא"כ יקבעו אותו הגוי הקדוש כולו. ודברי אלו יועילו להסביר פנים בהלכה למען יורו בה המורים. כי אין לו אלא לשמור ולעשות ולקיים את דברי חכמים הישרים והתמימים שבכל דור ודור [...]. ולכן על משמרתי אעמודה ואשמעה מה ידבר בי. ואם ישיבו שלוי על תוכחתי, שלוי יהי לי שלוי יעשה לי ולכל העולם ג"כ יהיה זה שלי.

אוהב שלוי ורודף שלוי **הצעיר חנניה יצ"ו בכמ"ר חנניה זל"ה ממונציליזי**¹⁹

¹⁹ שאלות ותשובות ופסקים מחכמי איטליה (כת"י), ספריית קופנהגן הממלכתית, מחלקה עברית 115.2 (6926), דף טו ע"א – יח ע"ב.



פתיחה וחתומה של תשובת רבי חנניה בן חנניה ממונצ'ליסי



פרשת ויחי תשע"ח

אין ספק שלאור האדמה שבערה באיטליה של חוג המקובלים מול חוג הרבנים, הביא את ר' חנניה לפשר בין המחנות. תשובה ייחודית זו, שנערכה בסדר מופתי, מנתחת את הגדרת החגים לאורך כל המקרא, ועוברת לבירור רחב בסוגיות בבלי וירושלמי, ומשם עוברת להשלכות של ההבדל בין סוכות לפסח הן בהלכה והן בקבלה באופן פלאי ביותר. הרי לנו תלמיד שסטה במקצת מעמדתו החריפה של רבו.

*

תלמיד נוסף שהתרכז מעמדת רבו הוא **רבי אהרן ברכיה ממודינא**, מחשובי חכמי איטליה [- שצ"ט] המפורסם בחיבורו 'מעבר יבק'. ר' אהרן ברכיה היה תלמיד מובהק לרמ"ע מפאנו ור' ישראל סרוק, מהם קיבל את תורת הקבלה, בתחילה של רמ"ק ולימים של האר"י.

בסוף חיבורו 'מעבר יבק' המיוסד על הנהגות האבל והסובב, מתייחס רא"ב לשינוי המנהג שחל בימיו באיטליה ומקבל גם את אלו שלא קבלו את דעת המקובלים ולכל שיטה ישנו שורש וענף! ואלו דבריו:

ברם, בחול המועד, גם שהוא אות לענין הנחת תפילין, ואין צריך הוראת מוחין מאימא המתלבשים בסוד צל"ם בזעיר המתראים דוגמא בסוד ורמז תפילין מסדרים לדעת רש"י [וממשיך לבאר את שורשם של שני הדעות: סדרי רש"י ור"ת בפרשיות התפילין] כי מן השמים הוכיחו שאמרו כפלוגתא דרקי, ויש לכל הדעות שורש וענף. גם סוד הארת קוצו של יו"ד הנרמז בסדר הנחת הפרשיות לדעת הגאונים, בכל יום שיש בו קצת נפש יתירה בסוד תפילין של אור, אין אנו צריכים לאות תפילין של עור. ובחווה"מ מצד קצת נפש יתירה המתחדש באדם, די זה לאות כאשר ביארנו לפנינו בספר²⁰. מכל מקום צריכים ביסוס²¹. אבל אין המנהג כך, והנח להם לישראל.

כמדומה, שהסמך והקיש את שאלת הנחת תפילין בחווה"מ לשאלת סדרי הפרשיות, **כשלכל דעה שורש וענף משלה!**

בברכת שבת שלום, יחיאל גולדהבר

²⁰ לא מצאתי ביאור נוסף בספר בנידון זה.

²¹ חידוש גדול.